

פרופ' יוסף קלוזנר

ז. שניאור

המשורר והמספר

בצרוף אבטוביוגראפיה של שניאור

הוצאת יבנה, תל-אביב

[1947]

ז. שניאור, תש"ז

הכלליות והיהודיות. על-ידי שפע של יומי חאורי ועל-ידי מודרניזאציה של כל התוכן והסינגון של ספרותנו היפה— של שירתנו ושל ספרותנו הסיפורית כאחת.

יקבל-נא המשורר את הקובץ ברצון: מגיש אותו לו אחד ממוקיריו-מעריציו, שעקב אחר יצירתו המהפכנית מראשיתה ועד היום והערריך אותה הערכה הבאה מתוך הוקרה צמוקה וחיבה יתרה כאחת.

ותודה מקרב לב למר ארי אבן-זהב, שעורר להוצאת הקובץ וטרח בסידורו והוצאתו, ולהוצאת „יבנה“, שהשתדלה להוציאו בהידור וטוב-טעם ולא קימצה בהוצאתו על הצילומים החדשים והנאים.

ירושלים-חלפיות, כ"ו בשבט, תש"ו.

אלה תולדות...

נולדתי בסופה של שנת תרמ"ו, או לפי תאריך האזרחים בשנת 1887. בעוד חדשים מועטים תמלאנה לי, איפוא, ששים שנה.

שמי בתעודות רוסיה רשום וַלְקִינְד. בבית קראו לי וַלְי (מין קיצור מזלמן וזלקינד). שמי הספרותי זלמן שניאור, וכן נרשמתי בתעודות אמריקה.

אבי ז"ל, ר' יצחק אייזיק, שנפטר לאחר המלחמה הראשונה, מכני בניהם של השניאורסונים היה. התחשב על הענף השניאורסוני בעיר גֶּנְזִין (אוקריינה המערבית). אבל ביתו היה בשקלוב, פלך מוהליב, על נהר דניפר. לכאורה— בית-אמי חיה-פגגה היה זה. בית-ירושה היה, וכפי הנראה קבל אבי בית זה בתור נדוניה. ושם נולדתי. הבית נמצא במין חצי-אי, בין בריכת-הכסף (סיריבריאנקה קראו לה עמי הארץ) ובין הדניפר. הספר „פנדריי“ שלי כרך ב' מתחיל בתיאור זה. ואין שום צורך לצייר את המקום פעם שניה. המראה מחלון ביתנו היה מרהיב את הלב במימיו, יערותיו, שקיעת-חמתו וכו'.

ככן שש החילותי ללמוד „עבריי“, ככן שבע-שמונה— עם רש"י. בשנת התשע— גמרא. לזכר מאורע זה עשו סעודה בבית אבא.

החילותי לכתוב שירים ופרוזה בשנת התשע לימי חי. הפרוזה נקראה אצלי בשם „השקפות“. וכן אמרתי בפירוש לרבי י. ח. רבניצקי, כששאל אותי (באודיסה):

„ומלבד שירים מה אתה כותב?“, — „השקפות“, עניתי בקיצור נמרץ. ומאז קראו לי באודיסה „בעל ההשקפות“.

כבן י"ב למדתי „חצי יום“ בשקולצה העירונית בשקלוב וחציו השני של יום — גמרא בישיבה מקומית. חליתי מרוב עיון. זה היה לא לפי כוחותי. כבן י"ג, לאחר „בר-מצוה“, נסעתי לאודיסה בלויית אחי הגדול. שם הכרתי לדעת פנים אל פנים את מנדלי הוקן, את ביאליק, רבניצקי, לילינבלום, דובנוב ואת שאר חכמי אודיסה. כתבתי על זה ספר שלם של זכרונות, שיצא בקרוב. פרקים רבים נחפרסמו זה כבר. לימודי הפרטי באודיסה לא עלה יפה, מפני שרעבתי ללחם. ביאליק וחבריו תמכו בי ברוח, ומה שנוגע ל„חמר“ לא היה לו די „חמר“ לעצמו. כוונתי ביחוד לח.ג. ביאליק. חיי דלות חי. ואולם אני בחרתי בחיי-עוני אלה ובלבד שלא לשאת עלי עול הורים ומורים בעיירתי, שנראו לי קפדניים ביותר באותם הימים.

בסוף שנת 1901 שבתי אל בית אבא חולה ורצון וצרפי שבור מבושה וחרפה, שלא השגתי כמעט כלום, על חוף הים השחור... מלבד מחברת שירים חדשה שכתבתי ומעט ידיעות בספרות הרוסית, בגיאוגרפיה, חשבון וכו'. מן השירים שכתבתי באודיסה נכנסו כמה וכמה בראש ספרי הראשון. שיצא אח"כ לאור (בשנת 1906). ואף הבראתי במקצת. אך לא היה בכוחי לסבול את „העול“ המיוחד בבית. נסעתי לוורשה. עכדתי שם אצל בן-אביגדור בהוצאת „תושיה“ בתור נער-עוזר. ביתר דיוק: העתקתי אל הנקי כתבי-יד בשביל „העולם קטן“, שיצא שם בעריכת שמואל ליב גורדון (של"ג), וכן עסקתי במשלוח (אקספדיציה בלע"ז) של שבועון זה. ללימוד עצמי נשארו לי כדי שעות אחדות ביום. השתמשתי בהן ככל אשר יכולתי, וגם הדפסתי מזמן לזמן ב„עולם

קטן“. ש. ל. גורדון היה. איפוא, בפועל העורך הראשון שלי. הוא התיחס אלי ברצון, ואני זוכר את שמו לטובה עד היום הזה. „עורך-החסד“ השני היה י. קלוזנר, שערך באותם הימים את לוח-אחיאסף ואת השילוח (1903).

בראש שנת 1903 או במחציתו, אין אני זוכר בדיוק, נסגר „העולם קטן“, ואני נשארתי בלא עבודה וכמעט בלי לחם. ב„מלמדות“ לא רציתי לעסוק בשום אופן, כלומי להיות למורה למי שהוא, ואפילו לילדים בני שמונה. הציעו לפני ולא קבלתי; ואם קבלתי עזבתי את ההוראה בעוד שבוע ולא רציתי לשוב אליה. עמדתי בעצמי ככלי ריק בפני עולם הספרות והמדע, ובלעתי כפי יכולתי ספרים אחרי ספרים בלי סדר ובלי הדרגה. המצב הזה נמשך עד 1904. אז נתיסד בוילנה „הזמן“ היומי והירחון, שנקרא בשם זה גופא. י. ד. ברקוביץ קרא לי לבוא ואבוא. בוילנה מצאתי סביבה חדשה ויחס משובח מזה שבוורשה. בין בית-מדרשו של י. פ. פרץ ומדרשו של דוד פרישמן הייתי נמעך כמעט, נער בן חמש-עשרה — בין שני הרים גדולים אלה. פרישמן קבל ברצון את שירי וגם את הפרוזה שלי ב„הדור“ המחודש שהוציא אז, וכן י. פ. פרץ — בשביל „עלי הספרות“ שהוציא מזמן לזמן אידיש. חדשים אחדים שמשתי אצל י. ל. פרץ בתור מזכירו. כתבתי אז מפיו את „חורבן בית צדיק“ בארבע מערכות (נדפס ב„השלוח“ בעריכת י. קלוזנר). ופתאום חלה פרץ מחלה אנושה ועבודתי נפסקה. היחס שבין פרץ ופרישמן יחס של קנאים היה, יחס של שנים שנחאהבו בבתולה אחת — ספרות שמה, ולכל אחד לא נעם שאני הולך לשמוע „תורה“ בבית-מדרשו של השני, כך ודאי הרגישו הרבה מן הסופרים שחיו אז בוורשה, פיכמן, ברקוביץ, שלום אש וכו'.

עם מחלתו של י. פ. פרץ נפסקה שוב עבודתי המסודרת ונחקפה פרנסתי. אז נסעתי אל בית אבא לזמן-מה ומשם ישר לווילנה. שם פרסמתי את מיטב שירי משנות תרס"ה-תרס"ו. הללו, עם השירים שהדפסתי אצל י. קלוזנר ב"לוח אחיאסף", ב"הדור" של פרישמן וכו', נאספו לקובץ אחד ב"ביליותיקה העברית", ששמו "עם שקיעת החמה". ספר זה יצא בסופה של שנת 1905 ואני אז כבן שבע-עשרה שנה. ספרי זה הראשון קבל פרסום הגון. ולפי ידיעותי יצא בארבע או חמש מהדורות. ולא פחות משמונת אלפים טפסים. כעבור שנתיים יצאו ב"ביליותיקה הגדולה" כל הספורים שכתבתי עד אותה שנה. שם הקובץ "מן החיים והמות". הרומן של "מאבד עצמו לדעת" נתפרסם אף הוא. בסופה של שנת 1905 (תרס"ה) נתערערו יסודות "הזמן". הירחון פסק והסופרים נתפורו. כל המשבר בא בעתים של "מיני החופש" שהובטחו מאת ממשלת הצר ובעטין של השערוריות שפרצו בכל המדינה. אותה שעה יעצו לי חברי וכן הורי דחקו עלי, שאעזב את רוסיה, שאתרחק ממנה ת"ק פרסה ואגש, סוף סוף, ללימוד עצמי מסודר. בראש שנת 1906 נסעתי לֶגֶנֶף (ג'ניבה), מקום בו התגורר חברי י. ד. ברקוביץ. ומשם יצאתי לֶבֶרֶן. ובשנת 1907 באתי אל הכרך, שחלמתי עליו מאז היותי ל"איש", היינו: לפריז. שם נחקבלתי בסורבונה, ומלבד ספרות ומדע עיוני עברתי על קורס גבוה של ידיעות-הטבע. הללו הועילו לי הרבה בשנות 1914-17. כשנתפסתי בתור נחין רוסי בברלין ונשתחררתי לשם עבודה תכופה בבית-חולים אשכנזי. באותן השנים נכנסתי למחלקת-הרפואה, שלא הספקתי לגמור עם תום מלחמת העולם הראשונה.

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה (1914) יצא ספר

חשירים הגדול שלי "שירים ופואימות" בהוצאת "מוריה" באודיסה. ואחרי מהדורה ראשונה באה גם מהדורה שניה, כתום חדשים אחדים. הספר נתפרסם, אבל את המהדורות ואת המאמרים הרבים, שנדפסו עליו עברית, אידית ורוסית, לא זכיתי לראות. עם תום המלחמה אבדה "מוריה", נתפורז חכמי-אודיסה וביאליק עבר לארץ-ישראל וייסד שם את "דביר" על קברה של "מוריה". נשתנו העתים ונשתנה גם היחס לסופר העברי בהוצאה החדשה. אחרי הֶדֶפֶס ב"דביר" ספרי "פרקי יצר" יצאתי מהוצאה זו לבלי שוב. ולא כאן המקום להאריך בפרטים.

אחרי מלחמת-העולם הראשונה בקרתי בשנת 1919 באמריקה בפעם הראשונה, ושכתי אח"כ דרך דניה לברלין. חשבתי לגמור שם את מחלקת הרפואה באוניברסיטה. אבל הדבר לא עלה בידי. לא היו עוד עותחי בידי ולא המרץ הנחוץ לזה. עיפות המלחמה שעברה ביחד עם חורבן היהדות ברוסיה הטילו בי שעמום קשה. אז יסדתי ביחד עם ש. זלצמן, המנוח עכשיו, את הוצאת "הספרי". ספרים מהודרים יצאו בהוצאה זו וגם ספרי שלי, כגון: וילנה (לוקס), גשרים, חזיונות, במצר וכו', הרושם של ההידור החיצוני שלהם בלבד היה גדול, ומו"לים, שבאו אחרינו לברלין, נטלו אותם לדוגמא. אבל בשנת 22-23 כבר הרגשתי בריח "גפרית" חדש, כמו שהרגשתי עם משפטו של ג'יליס. בשנת 1913, לפני המלחמה העולמית הראשונה, כתבתי את "ימי הבינים מתקרבים", וחכמים, שאיני רוצה לקרוא כאן בשמם, צחקו לי, הניעו ראש, קיצורו של דבר: עוד בשנת 1923 סחתי למכירי את הרגשתי הכבדה, כי דבר-מה טמא מתרחש באשכנז. יעמרו-נא על המשמר! וטוב מזה — לעזוב את הארץ. אני עקרתי את כל עסקי הספרותיים, נסעתי

לדנציג, נשאתי אשה ושבתתי לפריז. שם נולדו לי בן ובת:
ושם ישבתתי ועבדתי הרבה עד פרץ מלחמת-העולם השנייה.
בשנת 1925, עם פתיחת האוניברסיטה העברית,
בקרתי בארץ-ישראל פעם ראשונה. רציתי להאחוז שם, אבל
לא מצאתי בשבילי כל נקודת-אחיזה, לא בספרות ולא
במקצוע אחר. עזבתי את הארץ בלב כבד-דאגה. ומתוך
מועקה זו ומועקה חמרית נעשיתי עוזר קבוע ב"פולןרסטס"
הניו-יורקי. פרקי "אנשי שקלוב" שהדפסתי שם אידיית
עוררו את דעת הקוראים ואת דעת העורך אב. כהן. פרסום
גדול נעשה לספורי "פנדרי הגבור", שנדפסו אף הם אידיית
תחילה. ומשנת 1926 והלאה נעשיתי ב"פורורסטס" לאחד
העוזרים הראשיים. היינו: לאחד מאנשי ה"סטעף", כמו
שקוראים כאן לזה. מאותה שנה והלאה עד היום הזה,
היינו: במשך 22 שנים בערך, פרסמתי שם אידיית כארבעים
כרכים, מהם חורגמו הרבה בשפות אירופאיות. כגון "פנדרי
הגבור" לשש-עשרה לשונות. "הקיסר והרבי",
"המשבר" ועוד... עכשיו אני עסוק בעיבוד הספרים האלו
והתרגומם לעברית, וזה יספיק לי עבודה לשנים רבות. אם
אאריך ימים — אגמרם ודאי.

עם צאת הרומן "פנדרי" צרפתית אצל ג'יימס נחקבלתי
בתור חבר של כבוד בפאן קלוב הצרפתי. וכן נתקבלתי
כאן באמריקה בתור חבר של כבוד באגודת הסופרים
האמריקאית על שמו של מרק טוין (כשצא כאן ספרי
האנגלי "שירת הדניפר").

ספרי "פרקי יער" קבל את פרס ביאליק הראשון
בשנת 1936. אז בקרתי בארץ-ישראל פעם שניה. וספרי
"אנשי שקלוב" שיצא עברית בא"י קבל כאן בניו-יורק את
פרס "למד".

"פנדרי הגבור" הועלה על הבמה בנרשה על-ידי
טורקוב וכן בניו-יורק על בימת מוריס שנירץ. עכשיו אני
מכין נוסח דרמטי חדש להצגה בעברית.
עם פלישת הנאצים בצרפת בשנת 1940 הייתי בכל
רע. כשנה ומחצה נתחבאנו, אני ובני-ביחי, במרתפים. אח"כ
עלה בידי להנצל ולברוח לספרד ומשם בשנת 1941 לארצות-
הברית. הספקתי להציל רק את כתבי-ידי. הארכיון שלי
עם עשרת אלפים מכתבים מאת סופרים ואנשי-שם רבים,
ביניהם: מכתבי מנדלי ופרץ, שלום עליכם, ביאליק וכו',
אבדו לבלי שוב. כן השמדה כל הביבליותיקה שלי עם
הרבה ספרי-מופת; וכל המאמרים שנכתבו עלי בשפות רבות
(כשמונת אלפים, בערך). אבידה לדורות היא ואין עוד להשיג
את כל אלה, אולי — את מקצתם. על כל רכושי שנאסף
במשך עשרים שנה ויותר לא אדבר עוד.

בשנת 1941 בספטמבר באתי בעירום ובחוסר כל,
משוטו כמשמעו, לארצות-הברית. פה הסתדרתי מעט מעט.
השגתי כמעט שוב את הרמה החמרית כמו בצרפת, אבל
את אבדן אספי-התרבות שלי לא אוכל למלא עד היום.
עד היום כתבתי כששים ספרים, בשיר ובפרוזה,
עברית ואידיית, כל ספר בערך 400 דפים. ובכתבי-יד נמצאים
אצלי עוד כשמונה כרכים, רובם עברית, היינו: (1) טרילוגיה
מימי האיסיים עד חורבן בית שני. (2) הראש, רומן בשלושה
חלקים. (3) מחזות מקוריים, כעשרה במספר. פה באמריקה
גמרתי את ספרי "לוחות גנוזים", שהוא כמין ריטבנציה
לתרבות העברית עד לחורבן בית ראשון. ספרי-
שירי יצאו עכשיו בעשרה כרכים בינונים (או בחמשה
גדולים) ב"עם עובדי", ויחזיקו 2000 דפים בערך. ל"ה—מ"

חרוזים בכל דף, כמו כן יצאו שם כשלושים ספרי-פרווה,
ביניהם „פנדרי הגבור“, „הקיסר והרבי“, „חולדה יהודית“,
„יום של עולם הזה“, וכו'. שני כרכי-שירה ו„פנדרי הגבור“
בחמשה חלקים יופיעו השנה ב„עם עובד“.

חשקי. לשוב לאירופה תש לגמרי. יש רק שאיפה
אחת: לעלות עם ילדי ועם אשתי לארץ באפשרות הראשונה.
ואני תקוה להראות לילדי את הארץ במנוחתה היוצרת.
מלחמות כבר שבעו ילדי. בני, שהוא עכשיו כבן עשרים
ואחת, כבר שמש בצבא האמריקאי, ובתי — עוד חרדת
היריות נאפל מרתפי-צרפת בעצמותיה. שמש ארץ-ישראל
אולי יביא רפואה לנפשי וגם לנפשם, אחרי כל אשר
עבר עלינו.

ניו-יורק, שבט תש"ו.

ז. שניאור

יוסף קלוזנר

ז. שניאור